

УДК (UDC) 327 (470+477+4) "21"
DOI: 10.26693/ahpsxxi2023.si.035

THE IMPACT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR ON EU ENERGY SECURITY

Alla Atamanenko,

e-mail: alla.atamanenko@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4940-1625>

National University of Ostroh Academy,
Ukraine, 35800, Ostroh, Seminarska Street, 2

Vladyslav Piddubnyi,

e-mail: vladyslav.piddubnyi@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6725-4253>

National University of Ostroh Academy,
Ukraine, 35800, Ostroh, Seminarska Street, 2

Abstract

Energy security is a pressing concern within the European Union's contemporary policy framework, aimed at averting further energy crises among its Member States. Energy security challenges within the EU had already surfaced before Russia's full-scale invasion of Ukraine. However, the aggression exacerbated the urgency of diversifying the energy market, given that Russia was the EU's largest energy supplier in 2021. Through shifting political strategies focused on energy security and multiple rounds of sanctions against Russia, the EU has succeeded in substantially curtailing hydrocarbon imports from the nation. Nevertheless, diversifying energy imports away from Russia may introduce novel vulnerabilities and hazards. Energy security is also intricately intertwined with the economies of states, and the upward trajectory of transportation prices has implications for the overall inflation rate within the EU, thereby indirectly influencing political processes. Consequently, the intricate network of interrelated security concerns necessitates the formulation of enduring energy security policies by the EU.

This article probes the ramifications of the Russian-Ukrainian war on the EU's energy security, exploring shifts in its conceptualization and assurance strategies. The authors endeavor to analyze the principal components of energy security and the internal and external factors influencing the supply of energy resources by employing a systematic examination of official documents, speeches by political leaders and administrators, and statistical materials relevant to the energy sector to identify the central risks and threats to energy security. The understanding of the significance of the discursive component in the sources employed was enhanced through the application of advancements in the field of energy policy securitization, approached from a constructivist standpoint in the study of security. The analysis of scientific publications on this matter has facilitated an understanding of analysts' perspectives on a spectrum of energy security-related issues.

The study concluded that Russia's aggression against Ukraine has notably shaped the evolution of the European Union's comprehension of energy-related risks and threats. This influence has further catalyzed the establishment of the groundwork for strategic energy autonomy. Processes linked to energy security substantially impact various EU policies, including those aimed at expediting the transition towards environmentally sustainable practices, fostering the adoption of renewable energy sources, and enhancing energy efficiency, among others.

Keywords: energy security, Russian-Ukrainian war, green transition, securitization of energy policy, EU

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ЕНЕРГЕТИЧНУ БЕЗПЕКУ ЄС

Алла Атаманенко,

e-mail: alla.atamanenko@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4940-1625>

*Національний університет «Острозька академія»,
Україна, 35800, м. Острог, вул. Семінарська, 2*

Владислав Піддубний,

e-mail: vladyslav.piddubnyi@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6725-4253>

*Національний університет «Острозька академія»,
Україна, 35800, м. Острог, вул. Семінарська, 2*

Анотація

Енергетична безпека є актуальним аспектом сучасної політики ЄС з метою уникнення подальшої енергетичної кризи в державах-членах. Проблеми ЄС у сфері забезпечення енергією розпочались до повномасштабного вторгнення Росії в Україну, але внаслідок агресії, проблема диверсифікації енергетичного ринку суттєво загострилась, бо у 2021 р. Росія була найбільшим постачальником енергоносіїв до ЄС. Зі зміною політичних підходів до енергетичної безпеки, кількома раундами санкцій проти РФ ЄС вдалося суттєво скоротити імпорт вуглеводнів із Росії. Втім, диверсифікація імпорту з Росії може принести нові ризики і загрози. Енергетична безпека також тісно пов'язана з економікою держав, а зростання цін на транспортування має вплив на зростання загальної інфляції в країнах ЄС, що, в свою чергу, опосередковано впливає на політичні процеси. Таким чином, комплексність пов'язаних безпекових питань, змушує ЄС створювати довгострокові політики у сфері енергетичної безпеки.

В статті досліджено вплив російсько-української війни на енергетичну безпеку ЄС, зміни в підходах до її розуміння та забезпечення. Автори намагаються проаналізувати основні складові енергетичної безпеки, внутрішні та зовнішні чинники впливу на забезпечення енергетичними ресурсами на основі системного аналізу офіційних документів, промов політичних лідерів та управлінців, а також статистичних матеріалів, що стосуються сфери енергетики з метою виявленню основних ризиків та загроз у сфері енергетичної безпеки. Розумінню значення дискурсивної складової використаних джерел сприяло застосування напрацьованих у сфері сек'юритизації енергетичної політики з точки зору конструктивістських підходів до вивчення безпеки. Аналіз наукових публікацій з цього питання уможливив розуміння бачення аналітиками комплексу проблем, пов'язаних з енергетичною безпекою.

У результаті дослідження було зроблено висновок, що російська агресія проти України значною мірою вплинула на процес змін у розумінні Європейським Союзом ризиків та загроз у сфері енергетики та сприяла формуванню основ стратегічної енергетичної автономії. Процеси, пов'язані з енергетичною безпекою, мають вплив на ряд політик ЄС щодо прискорення зеленого переходу, збільшення використання відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності тощо.

Ключові слова: енергетична безпека, російсько-українська війна, зелений перехід, сек'юритизація енергетичної політики, ЄС

Постановка проблеми. Стабільне енергопостачання має не лише важливе значення для функціонування економіки та суспільства, а й може стати знаряддям геополітичного впливу. Ці можливості в контексті політики розрядки активно використовувались Радянським Союзом, який зміг стати найпотужнішим експортером газу та інших вуглеводнів до країн Центральної, а згодом і Західної Європи. Головними елементами цієї трубопровідної мережі були трубопроводи «Братство» та «Північне сьйво», побудовані у 1960-х –1970-х рр. Першими в Західній Європі газ отримали Австрія (1968 р.) та Федеративна Республіка Німеччина (1970 р.). У 1983 р. експорт газу збільшився завдяки завершенню будівництва газопроводу Уренгой-Помари-Ужгород.

Після розпаду Радянського Союзу Російська Федерація успадкувала трубопроводи і для неї експорт енергоресурсів багато років залишався головною статтею прибутків (Russian Federation, 2022), а вона була найбільшим експортером природного газу до Європи. Станом на жовтень 2021 р. Росія постачала до ЄС 26,9% всієї імпортованої сирової нафти, 41,1% натурального газу, 46,7% кам'яного вугілля (Lu & Athul, 2020), а також 20,2% ядерного палива, поступаючись 0,1% поставкам з Нігеру (Petkova, 2022).

Трубопроводи, які з'єднують Росію з Центрально-Східною Європою, проходять переважно через Україну та Білорусь. Ці експортні трубопроводи були доповнені трубопроводом «Ямал-Європа», який був відкритий наприкінці 1990-х років та був проведений через Білорусь і Польщу до Німеччини. Однак плани щодо будівництва другої лінії трубопроводу Ямал II з метою подвоїти його пропускну здатність так і не були реалізовані.

Водночас Росія неодноразово вступала у конфлікти з Україною, які прийнято називати «газовими війнами» (зокрема, у 2005-2006, 2009 та 2014-2015 роках), що призводило до перебоїв у постачанні російського газу європейським споживачам. Потреба Росії у диверсифікації експортних маршрутів стала важливою частиною її стратегії експорту газу, яка завершилась будівництвом газопроводів, що уникали транзиту через Україну. Так, дві лінії газопроводу «Північний потік» було побудовано безпосередньо з Росії до Німеччини на основі підписаної у 2005 р. угоди між «Газпромом», який відповідає за експорт російського газу, та німецькими партнерами E.ON Ruhrgas і BASF за підтримки урядів обох країн (Energy Security in Europe, 2017). Це викликало дискусії між країнами ЄС, зокрема, Німеччиною та Польщею, але не вплинуло на прийняте рішення.

Напередодні повномасштабної російсько-української війни (значною мірою і дотепер) майже вся атомна енергетика Центрально-Східної Європи (Угорщини, Болгарії, Чехії, Словаччини) та Фінляндії була залежна від російського ядерного палива, адже перелічені європейські країни використовують ще радянські атомні енергоблоки (Petkova, 2022). Німеччина, з її давніми антиядерними традиціями в енергетиці у 2020 р. імпортувала з Росії 50% потрібного їй вугілля та 65% газу. Значною була і залежність від російського вугілля, зокрема Польща і Німеччина використовували понад 70% від усього споживання вугілля в ЄС, на тлі загального зменшення від 2000 р. використання вугілля та його внутрішнього видобутку. Значна частина держав залежала від імпорту російського газу напередодні російсько-української війни. Польща до початку повномасштабної війни забезпечувала російським вугіллям 20% вугільних внутрішніх потреб, а також імпортувала з Росії близько 50% використовованого газу та понад 60% нафти.

Саме через значну енергетичну залежність країн ЄС від російських енергетичних ресурсів і потребу обмеження їх використання після початку повномасштабної російсько-української війни, енергетична безпекова політика є довгостроковим викликом для ЄС, який сьогодні активізує свої зусилля для досягнення стратегічної автономії в енергетичній сфері, що буде мати довгострокові наслідки, пов'язані не лише з диверсифікацією ринку енергоносіїв, а й прискорення

переходу до підвищення енергоефективності та збільшення використання відновлюваних джерел енергії.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Різні аспекти енергетичної безпеки ЄС неодноразово розглядалися в наукових дослідженнях довоєнного періоду. З початком повномасштабної російсько-української війни її вплив на енергетичну безпеку ЄС викликав інтерес зарубіжних та українських дослідників та наукове осмислення проблеми. Майданчиками для обговорення стали сайти аналітичних центрів: Міжнародного інституту стратегічних досліджень (International Institute for Strategic Studies), Інституту безпекових досліджень ЄС (EU Institute for Security Studies), Національного інституту стратегічних досліджень, Оксфордського інституту енергетичних досліджень (The Oxford Institute for Energy Studies), Фонду Фрідріха Еберта (The Friedrich-Ebert-Stiftung), Центру дослідження енергетики та чистого повітря (Center for Research on Energy and Clean Air), Варшавського інституту (Warsaw Institute), GLOBSEC та ін.

Важливі аспекти аналізу ситуації знаходимо в дослідженнях Дж. Зеттельмейєра, С. Таль'япетра, Г. Захмана та К. Гойсаффа (Zettelmeyer et al, 2022) та багатьох інших зарубіжних вчених, а також у роботах українських дослідників М. Цвеліха (Tsvelikh, 2023), І. Перезової та ін. (Perevozova et al., 2022)

Метою дослідження є аналіз впливу російсько-української повномасштабної війни на енергетичну безпеку Європейського Союзу.

Методи та прийоми дослідження. В роботі автори спирались на загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності, системності. Було використано комплексний і системний підходи, що дозволило цілісно, всебічно і послідовно розглянути проблему. Досягненню поставленої мети сприяло використання методів аналізу і синтезу, абстрагування і порівняння. Застосування конструктивістського підходу до вивчення безпеки сприяло оцінці місця політичного дискурсу в розв'язанні існуючої проблеми.

Виклад основного матеріалу. Енергетична безпека може розглядатись як міжнародна та як національна проблема. Енергетична політика завжди була важливою для ЄС з моменту його заснування у 1951 р. як Європейського об'єднання вугілля та сталі та у 1957 р. – Європейського співтовариства з атомної енергії. Енергетична політика ЄС опрацьовувалась протягом низки років, але була конкретизована лише після підписання Лісабонського договору (Konstantinides & Mantzari, 2018). Водночас заходи щодо сприяння енергетичній безпеці були запроваджені з самого початку європейської інтеграції, що було зумовлено великими нафтовими кризами (зокрема, суецькою кризою 1956-1957 рр., нафтовою кризою ОПЕК 1970 р. та ін.).

Енергетична безпека стала невід'ємним елементом довгострокових стратегій Європейського Союзу щодо енергопостачання (Energy security in Europe, 2017). З метою створення безпекового середовища було прийнято низку стратегічних документів, серед яких – Стратегія «Енергія 2020» щодо конкурентоспроможної, стійкої та безпечної енергетики, яка мала допомогти ЄС зменшити залежність від викопного палива, зберігаючи доступність енергії для споживачів та підприємств (Previous energy strategies, 2014).

У 2011 р. затверджено Енергетичну дорожню карту до 2050 р., яка стосувалась зменшення викидів парникових газів і передбачала необхідні інвестиції в нові низьковуглецеві технології, відновлювані джерела енергії, підвищення енергоефективності, розвиток мережевої інфраструктури та ядерної енергетики. У жовтні 2014 р. Європейською Радою було погоджено нову Рамкову програму щодо клімату та енергетики до 2030 року, включаючи загальноєвропейські цілі та цілі політики на період 2020-2030 рр. (The 2030 climate and energy framework, 2014).

Того ж 2014 р., на тлі російської агресії щодо України, було затверджено Європейську стратегію енергетичної безпеки, яка передбачала ризики та загрози і пропонувала інструменти реагування на них (Communication from the commission,

2014). Положення, сформульовані в документі, було розвинуто в Глобальній стратегії ЄС 2016 року, а також у рішеннях, пов'язаних із досягненням цілей сталого розвитку, пов'язаних із посиленням стійкості ЄС у питаннях енергетичної безпеки, гібридних загроз та стратегічних комунікацій, а також у політичному рішенні щодо створення Енергетичного союзу. Завдяки втіленню Європейської стратегії енергетичної безпеки, ЄС зумів достатньо адекватно відреагувати на події російської повномасштабної війни проти України.

Запроваджена спільна зовнішня та безпекова політика ЄС відіграє важливу роль у стиранні відмінностей щодо ставлення нинішніх країн-членів ЄС до безпеки та енергетичної політики, але можна спостерігати винятки у її розумінні, певною мірою пов'язані з особливостями потреб країн ЄС щодо енергетичних ресурсів. Зокрема, будівництво та запуск у 2011 р. газопроводу «Північний потік» з Росії до Німеччини в той час розглядалися Польщею як загроза власній енергетичній безпеці, пов'язаній з можливістю припинення транспортування газу через її територію. Крім того, Польща пов'язувала із запуском газопроводу загрозу блокування входу в гавань Свіноуйсьце для більших суден, що означало для країни обмеження диверсифікації поставок енергоносіїв шляхом імпорту зрідженого природного газу, передбачала і блокування будівництва газопроводу між Польщею та Норвегією (Energy Security in Europe, 2017).

Керівництво Німеччини не розглядало запуск «Північного потоку» з точки зору інтересів Польщі, що обумовлювало неузгодженість їх енергетичних політик. Не зважаючи на усвідомлення небезпеки монополії російського «Газпрому» на газовому ринку, до повномасштабного вторгнення агресора в Україну, Німеччиною зокрема та ЄС в цілому не було зроблено значних практичних кроків для залучення рівноважної кількості інших постачальників. Навіть після окупації Криму та початку воєнних дій в Донецькій та Луганській областях 2014 р. не всі держави ЄС продемонстрували розуміння потреби диверсифікації енергетичного ринку, незважаючи на відсутність готовності Росії до реального діалогу та сумніви щодо сумісності її інтересів з інтересами ЄС.

Угорщина від 2014 р. розширила співпрацю з Росією на базі добудови нових потужностей атомної електростанції «Пакш», що дозволить до початку 2030-х років ввести в експлуатацію два нових енергоблоку. Вже після розгортання неспровокованої повномасштабної війни Росії проти України, наприкінці серпня 2022 р. Управління з атомної енергетики Угорщини видало Росатому дозвіл на будівництво V та VI енергоблоків АЕС «Пакш» (Kovalenko, 2023).

Таким чином, енергетична безпека є широким поняттям, розуміння якого варіюється в різних країнах. Варіюється і оцінка ризиків, які залежать від багатьох внутрішніх чинників (географічне розташування, наявність енергетичної інфраструктури й ін.), від часової перспективи оцінювання (зокрема, в довгостроковій перспективі збільшуються шанси на структурну залежність від імпорту). Також відмінною є взаємодія країн з ринками нафти та газу. Залежність від імпорту з країн, які є авторитарними та/або є корумпованими, теж складають загрозу безпеці.

Варто окремо охарактеризувати відмінності ринків нафти і газу для ЄС. Нафтовий ринок є глобальним, але найбільшими постачальниками нафти до ЄС різною мірою були країни ОПЕК, серед них найпотужнішими – Росія та держави Центральної Азії. Ринок газу представлений переважно державами Близького Сходу та, значно більшою мірою, Росії. Цей ринок є регіональним. Останнім часом значну перспективу має використання скрапленого природного газу, для чого в Європі побудовано низку терміналів (Grevi, 2006; Energy Security in Europe, 2017).

Енергетична безпека європейських країн пов'язана з низкою окремих складових. Однією з найважливіших є безпека постачання ресурсів. В умовах значної залежності від зовнішніх постачальників, пов'язаних з політикою Росії політично вмотивованих перебоїв в енергопостачанні або значних стрибків цін, увага

традиційно приділяється диверсифікації постачальників та транспортних шляхів, що передбачає досягнення енергетичного балансу, створенню стратегічних запасів з метою уникнення перебоїв у постачанні. У цьому контексті внутрішньої та зовнішньої політики енергетична політика поступово набуває примусового характеру, оскільки ЄС шукає не лише надійних та сталих енергетичних партнерів, а й партнерів, які можуть відповідати його нормативно-правовій базі. Для того, щоб забезпечити дотримання вимог, ЄС прагне отримати можливість запроваджувати жорсткі санкції як проти своїх держав-членів (наприклад, за переговори щодо контрактів на постачання без консультацій з ЄС), так і проти третіх країн (зокрема проти зовнішніх партнерів, таких як Росія, за її діяльність в Україні, яка підриває цінності ЄС) (Konstantinides & Mantzari, 2018).

Високі ціни та проблеми з постачанням для частини країн зробили актуальним розвиток атомної енергетики, що пов'язано з плануванням будівництва нових атомних електростанцій, що, в свою чергу пов'язане із актуалізацією використання сучасних ядерних технологій, екологічними проблемами, зокрема, з питаннями постачання палива, збереження відпрацьованого палива або відходів. Крім того, є потреба у створенні та вдосконаленні ефективної системи контролю за цивільною атомною промисловістю, пов'язаною з ядерними технологіями, що вступає у протиріччя з режимом нерозповсюдження ядерної зброї (Grevi, 2006; Energy Security in Europe, 2018). Енергетична безпека тісно пов'язана з розвитком економіки, що викликає питання енергетичної ефективності, та екологічною безпекою, що в цілому визначає потребу розвитку енергетики із застосуванням відновлюваних джерел енергії, щоб уникнути зростання викидів CO₂, із залученням інвестицій.

Таким чином, для протистояння безпековим загрозам та викликам у сфері енергетики, ЄС ще до повномасштабного вторгнення російського агресора в Україну потребував чіткої злагодженої довгострокової політики в цій сфері, розробки питань захисту інфраструктури, диверсифікації постачання енергоресурсів. Запровадження стратегічних безпекових документів у цілому дозволило підготуватись до викликів, пов'язаних з російською агресією, хоча вже сьогодні лунають заклики до оновлення стратегічних документів у сфері енергетики та енергетичної безпеки. Крім того, частина країн-членів ЄС в силу різних причин не була готовою скоротити поставки енергоносіїв. У період до повномасштабного вторгнення ще одним ризиком була волатильність цін на вуглеводні. Так, під час пандемії, ціна на більшість продуктів впала до рекордних позначок. З післяковідною активізацією ринку ціни значно вирости, що ускладнювало адаптацію ринку до тогочасних реалій.

На думку експертів Міжнародного валютного фонду, енергетичні проблеми в ЄС почалися з кінця літа 2021 р., що було пов'язане із похвалленням світової економіки після ковідних локдаунів, яке призвело до збільшення використання глобального споживання енергії. У другій половині 2021 р. спостерігається активізація ринків нафти, природного газу та вугілля, що призвело до зростання цін через недостатню пропозицію попиту. Саме в листопаді 2021 р., за три місяці до вторгнення, уряд США оголосив про перший випуск зі свого стратегічного нафтового резерву.

Агресивні кроки Росії напередодні повномасштабного вторгнення на відміну від подій 2014 р. викликали потребу санкційної політики та обмеження використання енергоносіїв, які постачала держава-агресорка. Метою було обмежити здатність Кремля фінансувати війну, шляхом запровадження помітних економічних та політичних втрат російської політичної еліти, позбавлення Росії економічної опори (Sanctions introduced by the EU against Russia..., 2023).

Перші санкції ЄС проти Росії були запроваджені у березні 2014 р. у відповідь на незаконну анексію Криму та навмисну дестабілізацію України. За день та після повномасштабного вторгнення Росії в Україну до сьогодні запроваджено 11 пакетів санкцій, які стосуються різних сфер обмежень агресора, включно з енергетикою. Перше розширення санкцій відбулось із визнанням Росією так званих ЛНР та ДНР, і

включення їх до складу РФ: перший пакет санкцій проти Росії був введений 23 лютого 2022 р., але він не передбачав прямих обмежень на енергетичну складову (EU adopts package of sanctions in response to Russian..., 2022). Другий пакет санкцій (25 лютого 2022 р.) був спрямований і на енергетичний сектор, так як обмежував продаж, постачання, передачу, експорт в Росію низку товарів і технологій у нафтопереробній сфері, а також обмеження на надання пов'язаних з цим послуг (Russia's military aggression against Ukraine..., 2022). Ця заборона насамперед була спрямована на зменшення потенціалу переробки нафтової сировини, тим самим на майбутнє мали зменшитися обсяги поставок. На той час ЄС був обмежений насамперед технічною неготовністю скоротити постачання енергоносіїв.

Наступний санкційний крок щодо санкцій в енергетиці був зроблений 15 березня 2022 р. у четвертому пакеті санкцій. В ньому вводилася заборона на нові інвестиції у російський енергетичний сектор, за винятком атомної енергетики та транспортування енергетичних продуктів, а також запроваджувалась заборона на продаж, постачання, передачу чи експорт товарів чи технологій, або на надання технічної чи фінансової допомоги, необхідної для транспортування викопного палива, зокрема вугілля, нафти та природного газу (Council Regulation..., 2022).

П'ятий пакет санкцій, запроваджений 8 квітня 2022 року, передбачав заборону на купівлю, імпорт чи передачу вугілля та іншого твердого викопного палива в ЄС, якщо воно походить з Росії або експортується з Росії, починаючи з серпня 2022 р. (EU adopts fifth round of sanctions against Russia..., 2022). Таким чином, країнам-членам було надано час для переорієнтації ринку з метою зменшення негативних наслідків для їх економіки. Шостий пакет, прийнятий 3 червня 2022 р., передбачав план дій відмови від російських енергоносіїв. Так, було вирішено заборонити купівлю, імпорт чи передачу сирої нафти, деяких інших нафтопродуктів із Росії в ЄС. Однак було передбачено, що це не відбуватиметься одразу, а процес буде поступовим і займе від 6 місяців для сирої нафти, що має морське походження, до 8 місяців – для інших продуктів переробки нафти. Крім того, було передбачено винятки. Зокрема імпорт сирої нафти трубопровідним транспортом зберігався (Russia's aggression against Ukraine..., 2022), адже низка європейських держав не мала змоги відмовитись від поставок, так як їм було досить складно швидко знайти альтернативу.

У наступних санкціях ЄС продовжив обмежувати можливості постачання нафти з РФ. Так, у восьмому пакеті санкцій від 6 жовтня 2022 р. розпочався процес встановлення обмеження цін на морське транспортування сирої нафти та нафтопродуктів до третіх країн. Узгоджений пакет увів основу для встановлення обмеження цін на морське транспортування російської нафти. Була введена заборона здійснювати морські перевезення та надавати технічну допомогу, брокерські послуги, фінансування чи фінансову допомогу транспортуванням морем до третіх країн сирої нафти від грудня 2022 р. або нафтопродуктів, які походять або експортуються з Росії, від лютого 2023 р. Дозволялось надавати транспортні послуги, якщо нафту або нафтопродукти було закуплено за попередньо встановленою ціною або дешевше (EU adopts its latest package of sanctions against Russia..., 2022).

Логічним доповненням до цього пакету санкцій стало рішення встановити граничну ціну на сиру нафту та нафту, отриману з бітумінозних мінералів. Відповідне рішення було прийняте 3 грудня 2022 р. (Russian oil: EU agrees on level of price cap, 2022). Групою семи (G7) було встановлено граничну ціну в 60 доларів США за барель (G7 agrees oil price cap..., 2022). Подібне рішення було прийняте для того, щоб зменшити доходи РФ від продажу нафти, обмежити стрибки цін, спричинені надзвичайними ринковими умовами. Консолідація європейських партнерів України, активність української дипломатії дозволили ЄС переглянути ціни на російську нафту, тож 4 лютого 2023 р. були встановлені нові ціни. Так, вартість звичайної сирої нафти, що торгується зі знижкою, було встановлено на рівні 45 доларів США за барель, другий ліміт ціни на нафтопродукти, що торгуються з премією до сирої

нафти, встановлений на рівні 100 доларів США за барель (EU agrees on level of price caps for Russian petroleum products, 2023).

Обмеження насамперед спрямовані на те, щоб зменшити частку російської нафти на світовому ринку, тим самим докорінно послабити становище РФ. Санкції призвели до зменшення попиту на нафту з РФ. І хоча Україна ще у листопаді 2022 р. пропонувала обмежити ціни на нафту 30-40 доларами (Zelenskiy called to limit the price of Russian, 2022), але це не було прийняте.

До питань обмежень в сфері постачання енергоресурсів з Росії ЄС повернувся у прийнятому 23 липня 2023 р. одинадцятому пакеті санкцій, який серед іншого передбачав заборону на доступ до портів ЄС суден, які вимикають свою навігаційну систему відстеження під час транспортування російської нафти, яка потрапляє під заборону на імпорту нафти або під обмеження цін. Також пакетом було передбачено припинення можливості імпорту російської нафти трубопроводами до Німеччини та Польщі. Окрім того, передбачалась можливість відступу від заборон на експорт казахстанської нафти до ЄС, продовження винятку щодо ліміту цін на сахалінську нафту для Японії до 31 березня 2024 р. (The Council of the European Union adopted the following additional measures, 2023). Таким чином, санкції суттєво обмежили постачання до ЄС російських вугілля, газу і нафти, хоча для деяких країн було зроблено виняток через їх значну залежність від транспортування енергоносіїв.

Санкцій, на жаль, практично не було запроваджено в атомній енергетиці, що дозволяє Росії і далі розвивати свій атомний бізнес. Німеччина, яка повністю відмовилась від атомної енергетики, активно лобіює ініціативу відмови від неї в ЄС. Протилежну позицію займають Угорщина та Франція, які багато років активно співпрацюють у цій сфері з Росією. Російські компанії продовжують брати участь у багатьох проєктах, пов'язаних із розробками нових технологій в ядерній енергетиці, водночас отримуючи від західних компаній електроніку для побудови АЕС (Pavlenko, 2023).

Процес усунення Росії з міжнародного ринку атомної енергетики лише розпочинається, є складним і сповненим протиріч, але шлях до розв'язання проблеми існує. Він має передбачати припинення будь-якої співпраці з «Росатомом» у сфері технологій та диверсифікацію ринку палива для АЕС (Pavlenko, 2023). Виникає і питання технологічних викликів у розвитку європейської атомної енергетики: лише Франція має готову компанію-постачальника ядерних електростанцій, яка може побудувати робочу атомну електростанцію з нуля, але вона також має значні проблеми з потужностями, що вимагатиме величезних інвестицій для задоволення попиту Франції на атомні електростанції до 2040-х років.

Єврокомісія, розглядаючи питання щодо Зеленої політики ЄС, попередила, що мета кліматичної нейтральності буде ускладнена очікуваним значним зростанням попиту на електроенергію до 2050 р., в тому числі на електроенергію, транспорт і опалення. Виходячи з цього, Єврокомісія прогнозує, що протягом наступних 25 років будуть необхідні нові інвестиції в атомну енергетику в Європі (Leca, Prandin, Van Schaik & Cretti, 2023).

Відмовляючись від російських вуглеводнів, ЄС змушений шукати альтернативні поставки та створення умов їхньої реалізації. Окрім збільшення видобутку власного вугілля, діють угоди про постачання із США, Австралії, Колумбії, так як ці країни вже експортують цей ресурс та мають достатні можливості, щоб перекрити російську частку ринку (Otkydach & Bohdiazh, 2022). Також до цього переліку потенційно може долучитись Індонезія, яка вже понад п'ять років вважається одним із головних експортерів вугілля у світі (Holz et.al, 2018).

Диверсифікація ринку нафти призвела до збільшення експорту зі Сполучених Штатів, до яких додалися країни Північної Африки, Перської затоки та Азербайджан (Otkydach & Bohdiazh, 2022). У перший період часу США відіграли найбільшу роль у альтернативній поставці нафти до ЄС (United States Gasoline Prices, 2023). Окрім того, США було проведено консультації з Іраном та Венесуелою, потенційними

постачальниками нафти до Європи, однак розв'язання питання з Іраном, що могло б сприяти зняттю частини санкцій і уможливленню поставок до Європи, ускладнила ізраїльсько-палестинська війна. Не менш складним є питання домовленостей з Венесуелою, але процес розпочато (The United States gave the go-ahead for the supply, 2022). Залишається ще нерозв'язаною проблема надходження російської нафти до ЄС через треті країни попри санкції, що потребує докладнішого контролю (Russian oil continues to reach Europe through third countries..., 2023). Важливим аспектом впливу на агресора мало б стати також припинення постачання обладнання та комплектуючих до нього у сфері нафтовидобувних технологій (Why should Western governments completely block..., 2023; Savvitskiy & Raiter, 2023).

Альтернативами Росії у поставках газу є Азербайджан, який експортував у Європу газ до війни через TANAP – газогін, прокладений з Азербайджану до Європи через Туреччину. Газу з родовища Шах-Деніз постачається з початковою потужністю 16 млрд. кубометрів на рік, однак відбувається збільшення поставок, яке наприкінці 2023 р. становитиме 23 млрд. кубометрів. Поставки газу до ЄС також здійснюють Норвегія, Алжир (Borrell, 2022), укладено угоди з Ізраїлем та Єгиптом. Інший альтернативний варіант – це купівля зрідженого газу, який доставляється морським шляхом через спеціальні ЗПГ-термінали. Окрім США, такі поставки протягом кількох років здійснюють Катар, Алжир та Нігерія (Three countries provided almost 70% of liquefied natural gas..., 2022). Для налагодження поставок міністр економіки Німеччини зустрівся з колегою в Катарі та відвідав ОАЕ (Germany Opens Door to Qatar Natural Gas in Pivot from Russia, 2022).

Окрім пошуку ресурсів Європейська комісія зайнялась впровадженням вигідних умов для розвитку відновлювальних джерел енергії. Так, 9 листопада 2022 року Європейською комісією був запропонований та затверджений новий тимчасовий надзвичайний регламент для прискорення впровадження відновлюваних джерел енергії. Разом із диверсифікацією поставок і економією енергії, розгортання більшої кількості відновлюваних джерел енергії є частиною плану ЄС покласти край залежності від російського викопного палива (REPowerEU..., 2022).

ЄС може забезпечити свою стійкість щодо постачання енергоносіїв, не зважаючи на різноманітні геополітичні виклики, для чого правильною відповіддю буде розвиток Зеленого курсу: запровадження нових чистих технологій та стимулювання використовувати відновлювані джерела енергії, таким чином – скорочення залежності ЄС від імпортованого викопного палива, підвищення енергоефективності, розроблення альтернативи для промисловості, зокрема, можливості використання водню, а також посилення ціноутворення на вуглець і прискорення переходу до чистої та сталої мобільності (How can the EU ensure its resilience..., 2023).

За даними Міжнародного енергетичного агентства, використання енергії сонця поки що є найдешевшим джерелом електроенергії в історії. Ціни на викопні джерела електроенергії зросли більше порівняно з відносно невеликим зростанням цін на сонячні фотоелектричні системи, що, у свою чергу, ще більше знизило відносні ціни на сонячну енергію за кіловат потужності та фактично вироблену електроенергію. Важливо те, що ціни на акумулятори та електромобілі так само швидко знизилися, що призвело до швидкого зростання впровадження (Wagner, 2022), що так само позитивно впливає і на скорочення потреб у переробленій нафті, і на екологію.

Проведення політики ЄС щодо скорочення викидів вуглецю до середини століття дозволить багаторазово окупити інвестиції в «зелену економіку», а також позитивно вплинути на екологію регіону та планети. ЄС укладено угоди з Казахстаном, Єгиптом, Намібією та Алжиром, спрямовані на співпрацю у виробництві зеленого водню для сприяння потенціалу «експорту зеленої енергії» цих країн, але їх укладення не сприяє власним розробкам ЄС у цій сфері (Leca,

Prandin, Van Schaik & Cretti, 2023). При цьому, на думку дослідників з European Conservatives and Reformists Group, водневі технології поруч з атомною енергетикою є більш реалістичною перспективою розвитку екологічної енергетики порівняно із використанням енергії вітру та сонця (Energy Security, 2021).

Водночас, зростання оптових цін на газ, може значно посилити інфляцію, тому країни-члени ЄС намагаються скоротити використання газу шляхом економії. Вони заохочують домогосподарства та підприємства економити енергію. Зокрема, в Італії уряд встановлює мінімальні та максимальні рівні для опалення та охолодження. Аналітичне моделювання показує, що, зокрема, в Німеччині добровільна економія споживачів може зменшити економічні витрати на третину, а добре розроблений план нормування газу може скоротити його використання до 3/5 (Flanagan, Kammer, Pescatori & Stuermer, 2022).

Нааявність покупців російської нафти поза ЄС (Китай, Індія та ін.) дозволяє Росії отримувати прибутки з її продажів, хоча і в меншому обсязі. Наростила обсяги імпорту російського викопного палива і Туреччина, яка, крім того, спільно з агресором розвиває атомну енергетику. Це уповільнює процес дії санкцій на російську економіку, хоча заборони та обмеження цін у ЄС призвели до зниження щоденних доходів від викопного палива з блоку майже на 85%, впавши з піку в березні 2022 р. з 774 мільйонів доларів на день до 119 млн. доларів (станом на 22 лютого 2023 р.). Незважаючи на те, що Індія тим часом збільшила імпорт викопного палива з 3 млн. доларів на день (у день вторгнення) до 81 мільйона доларів на день станом на 22 лютого цього року, це збільшення не наближається до «діри» у 655 млн. доларів внаслідок скорочення імпорту країнами ЄС.

Подібним чином, навіть якщо африканські країни подвоїли свій російський імпорт палива з грудня минулого року, російський морський експорт нафтопродуктів все одно скоротився на 21% з січня 2022 р. Загалом із свого піку 24 березня, який становив близько 1,17 млрд. доларів щоденного доходу, російські доходи від викопного палива знизилися більш ніж на 50% до лише 560 млн. доларів США щодня. Разом зі скороченням закупівель ЄС ключовим фактором стало зниження ціни на російську сиру нафту, яка також знизилася майже на 50% після вторгнення, з 99 доларів США за барель до 50 доларів США (Conte, Kostanidi & Wadsworth, 2023).

Висновки. Найважливішим наслідком повномасштабної агресії в Україні є поява розуміння в Європейському Союзі того, що енергетична безпека є геополітично та стратегічно важливою для державної та національної безпеки і не може більше відігравати роль лише товарних відносин. В силу цих особливостей енергетична безпека значною мірою впливає на зовнішньополітичну діяльність ЄС. У 2022 році країнам ЄС було дуже складно одразу ввести часткове чи повне обмеження ембарго на окремий вид ресурсу, так як це було складно зробити технічно, було неможливо одразу запустити притік ресурсів з альтернативних джерел, був брак політичної волі для прийняття складних рішень.

Союз, санкційно підтримуючи Україну і відмовляючись від російських енергоносіїв, диверсифікує джерела постачання вуглеводнів, розвиває кліматичні політики, пов'язані з Зеленим курсом, водневі технології, атомну енергетику (хоча її розвиток є все ще залежним від співпраці з Росією, що створює нові безпекові виклики для ЄС, включно із промисловим шпигунством). Зростання цін на енергоносії можуть викликати протести і таким чином дестабілізувати суспільство, що вимагає запровадження чіткої енергетичної політики, прискореного переходу на енергоощадні технології та перехід на відновлювані джерела енергії, що водночас допоможе у боротьбі зі зміною клімату. ЄС необхідно зміцнити стійкість своєї енергетичної системи, інвестуючи в накопичувачі енергії, зелений водень та низьковуглецеві джерела.

Санкційна політика щодо РФ пришвидшує темпи трансформації російської економіки в економіку закритого типу, про що свідчать заходи уряду країни-агресорки як щодо фіскальної, так і монетарної політики. Російська економіка хоч і

повільно, але втрачає прибутки на тлі зменшення обсягів імпорту з РФ (насамперед енергоресурсів) та статус надійного та одного з найбільших експортерів товарів і послуг. Економіка РФ поступово послаблюється, що в майбутньому може призвести до економічної кризи. Водночас, диверсифікація постачання має враховувати можливість нової залежності від недемократичних країн, що несе в собі ризики для цих постачальників та ЄС.

REFERENCES

- Borrell, J.** (2022). The war in Ukraine and its implications for the EU. *European Union*. Retrieved from <https://cutt.ly/2wEJiv7o>
- Coal production and consumption statistics (2022). *Eurostat. Statistics Explained*. Retrieved from <https://cutt.ly/twEJjCMC>
- Communication from the commission to the European parliament and the council. European Energy Security Strategy (2014). *European Commission*. Retrieved from <https://cutt.ly/swEJoxRS>
- Conte, N., Kostanidi, Ch. & Wadsworth, C.** (2023). Which Countries are Buying Russian Fossil Fuels? *Visual Capitalist*. Retrieved from <https://cutt.ly/hwEJoYma>
- Council Regulation (EU) 2022/428 of 15 March 2022 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilizing the situation in Ukraine (2022). *Council of the European Union*. Retrieved from <https://cutt.ly/DwEJoZrX>
- Energy Security (2021). *ECR*. Retrieved from https://ecrgroup.eu/campaign/energy_security
- Energy security in Europe (2017). *SIPRI*. Retrieved from <https://cutt.ly/bwEJo4ET>
- EU adopts fifth round of sanctions against Russia over its military aggression against Ukraine (2022). *Council of the European Union*. Retrieved from <https://cutt.ly/pwEJp4ZB>
- EU adopts its latest package of sanctions against Russia over the illegal annexation of Ukraine's Donetsk, Luhansk, Zaporizhzhia and Kherson regions (2022). *Council of the European Union*. Retrieved from <https://cutt.ly/TwEJjnfs>
- EU adopts package of sanctions in response to Russian recognition of the non-government controlled areas of the Donetsk and Luhansk oblasts of Ukraine and sending of troops into the region (2022). *Council of the European Union*. Retrieved from <https://cutt.ly/VwEJjEgl>
- EU agrees on level of price caps for Russian petroleum products (2023). *Council of the European Union*. Retrieved from <https://cutt.ly/YwEJjABq>
- Flanagan, M., Kammer, A., Pescatori, A. & Stuermer, M.** (2022). How a Russian Natural Gas Cutoff Could Weigh on Europe's Economies. *IMF Blogs*. Retrieved from <https://cutt.ly/3wEJjonw>
- G7 agrees oil price cap: reducing Russia's revenues, while keeping global energy markets stable (2022). *The European Commission*. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7468
- Germany Opens Door to Qatar Natural Gas in Pivot from Russia (2022). *Bloomberg*. Retrieved from <https://cutt.ly/lwEJkww7>
- Grevi, G.** (2006). *CFSP and Energy Security EU*. Paris: Institute for Security Studies Retrieved from <https://cutt.ly/fwEJkyNR>
- Holz, F., Kafemann, V., Sartor, J., Scherwath, T. & Spencer, T.** (2018). What does "peak coal" mean for international coal exporters? *IDDRI*. Retrieved from <https://cutt.ly/XwEJkl8Z>
- How can the EU ensure its resilience despite diverse geopolitical challenges? (2023). *European Commission*. Retrieved from <https://cutt.ly/wwEJWaJL>
- Konstantinides, T. & Mantzari, D.** (2018). Common foreign and security policy and energy policy. Blockmans, S. & Koutrakos, P. (eds.). *Research Handbook on the EU's Common Foreign and Security Policy*. GB: Edward Elgar. Retrieved from <http://centaur.reading.ac.uk/70317/>
- Kovalenko, O.** (2023). The Kremlin increased Orbán's nuclear bribe – Bloomberg. *UNIAN*. Retrieved from <https://cutt.ly/AwEJzIzC> // **Коваленко, О.** (2023). Кремль збільшив ядерний хабар Орбану – Bloomberg. *УНІАН*. Retrieved from <https://cutt.ly/AwEJzIzC>

- Leca, L., Prandin, F., Van Schaik, L. & Cretti, G.** (2023). REPower Security: Rethinking European energy relations in times of crisis. *GLOBSEC*. Retrieved from <https://cutt.ly/bwEJzXke>
- Lu, M. & Athul, A.** (2020). Visualizing the EU's Energy Dependency. Retrieved from <https://www.visualcapitalist.com/visualizing-the-eus-energy-dependency/>
- Mackowiak-Pandera, J.** (2023). Europe needs a new energy security strategy. *EUROACTIV*. Retrieved from <https://cutt.ly/1wEJxpp3>
- Otkydach, O. & Bohdiazh, K.** (2022). Energy policy of the European Union in the context of the Russian-Ukrainian war. *ADASTRA*. Retrieved from <https://cutt.ly/6wEJxQQh> // **Откидач, О. & Богдяж, К.** (2022). Енергетична політика ЄС у контексті російсько-української війни. *ADASTRA*. Retrieved from <https://cutt.ly/6wEJxQQh>
- Pavlenko, O.** (2023). Sanctions of nuclear power: how to rid Europe of dependence on nuclear energy of the Russian Federation. *Yevropeiska pravda*. Retrieved from <https://www.euointegration.com.ua/articles/2023/05/3/7160888/> // **Павленко, О.** (2023). Санкції ядерної сили: як Європі позбутися залежності від атомної енергетики РФ. *Європейська правда*. Retrieved from <https://www.euointegration.com.ua/articles/2023/05/3/7160888/>
- Perevozova, I.V., Hryniv, P.M., Dubovytskyi, I.S., Hrabatyn, A.V. & Lastovets, O.I.** (2022). The influence of the Russian invasion in Ukraine on EU energy security. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriya ekonomichna. Seriya yurydychna*, 34, 19-29. <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7057469> // **Перезовова, І.В., Гринів, П.М., Дубовицький, І.С., Грабатин, А.В. & Ластовець, О.І.** (2022). Вплив російського вторгнення в Україну на енергетичну безпеку ЄС. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*, 34, 19-29. <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7057469>
- Petkova, M.** (2022). Weekly data: Cutting nuclear links with Russia may be harder than cutting fossil fuel imports. *Energy Monitor*. Retrieved from <https://cutt.ly/7wEJcHaE>
- Polish Cabinet approves law to ban Russian coal imports (2022). *Reuters*. Retrieved from <https://cutt.ly/1wEJcVDM>
- Previous energy strategies (2014). *The European Commission*. Retrieved from <https://cutt.ly/7wEJc92g>
- REPowerEU: Commission steps up green transition away from Russian gas by accelerating renewables permitting (2022). *The European commission*. Retrieved from <https://cutt.ly/twEJc68z>
- Russian Federation. (2022). *World Trade Organization*. Retrieved from <https://cutt.ly/dwEJmCAF>
- Russian oil continues to reach Europe through third countries despite EU sanctions - Spiegel (2023). *Yevropeiska pravda*. Retrieved from <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/05/22/7162146/> // Російська нафта продовжує надходити до Європи через треті країни попри санкції – Spiegel (2023). *Європейська правда*. Retrieved from <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/05/22/7162146/>
- Russian oil: EU agrees on level of price cap (2022). *Council of the European Union*. Retrieved from <https://cutt.ly/DwEJvHFf>
- Russia's aggression against Ukraine: EU adopts sixth package of sanctions (2022). *Council of the European Union*. Retrieved from <https://cutt.ly/CwEJvUur>
- Russia's military aggression against Ukraine: EU imposes sanctions against President Putin and Foreign Minister Lavrov and adopts wide ranging individual and economic sanctions (2022). *Council of the European Union*. Retrieved from <https://cutt.ly/EwEJvSbQ>
- Sanctions introduced by the EU against Russia due to the invasion of Ukraine (2023). *Yevropeiska komisiiia*. Retrieved from <https://cutt.ly/dwEJbhM5> // Санкції, запроваджені ЄС щодо Росії через вторгнення в Україну (2023). *Європейська комісія*. Retrieved from <https://cutt.ly/dwEJbhM5>
- Savytskyi, O. & Raiter, Z.** (2023). Putin's current project: how the EU should strengthen energy sanctions against Russia. *Yevropeiska pravda*. Retrieved from <https://cutt.ly/2wEJb4BY> // **Савицький, О., Райтер, З.** (2023). Актуальний проект Путіна: як ЄС варто посилити енергетичні санкції проти Росії. *Європейська правда*. Retrieved from <https://cutt.ly/2wEJb4BY>
- Szulecki Kasper** (Ed.) (2018). *Energy Security in Europe. Divergent Perceptions and Policy Challenges* (2018). UK: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-64064-1>

- The 2030 climate and energy framework (2014). *Council of the European Union*. Retrieved from <https://cutt.ly/MwEJmzg8>
- The Council of the European Union adopted the following additional measures (2023). *The European Commission*. Retrieved from <https://cutt.ly/BwEJmblF>
- The United States gave the go-ahead for the supply of Venezuelan oil to Europe - Reuters (2022). *Ukrinform*. Retrieved from <https://cutt.ly/xwEJnbj5> // США дали добро на поставки венесуельської нафти в Європу - Reuters (2022). *Укрінформ*. Retrieved from <https://cutt.ly/xwEJnbj5>
- Three countries provided almost 70% of liquefied natural gas received in Europe in 2021 (2022). *Independent Statistics and Analysis. US Energy Information Administration*. Retrieved from <https://cutt.ly/WwEJmYkT>
- Tselikh, M.** (2023). Energy security of the European Union in the conditions of Russian aggression against Ukraine. *Problemy zakonnosti*, 160, 170-191 // **Цвеліх, М.** (2023). Енергетична безпека Європейського Союзу в умовах російської агресії проти України. *Проблеми законності*, 160, 170-191.
- United States Gasoline Prices (2023). *Trading economics*. Retrieved from <https://tradingeconomics.com/united-states/gasoline-prices>
- Wagner, G.** (2022). New Energy Imperative Russia's invasion of Ukraine highlights the crisis and opportunity of the energy transition. *International Monetary Fund*. Retrieved from <https://cutt.ly/DwEJmHlb>
- Why should Western governments completely block the supply of oil and gas technology to the Russian Federation (2023). *Yevropeiska pravda*. Retrieved from <https://www.euointegration.com.ua/experts/2023/07/19/7166058/> // Чому західні уряди мають повністю перекрити постачання нафтогазових технологій до РФ (2023). *Європейська правда*. Retrieved from <https://www.euointegration.com.ua/experts/2023/07/19/7166058/>
- Zelenskiy called to limit the price of Russian oil to \$30-40 per barrel (2022). *Suspilne novyny*. Retrieved from <https://cutt.ly/AwEJQmGC> // Зеленський закликав обмежити ціни на російську нафту до \$30-40 за барель (2022). *Суспільне новини*. Retrieved from <https://cutt.ly/AwEJQmGC>
- Zettelmeyer, Je., Tagliapietra, S., Zachmann, G. & Heussaff, C.** (2022). Beating the European Energy Crisis. *Finance & Development*, 28-31.